

<http://www.diva-portal.org>

This is the published version of a paper published in .

Citation for the original published paper (version of record):

Poromaa Isling, P. (2024)

Gränstrakterna vi kommer ifrån

Provins - Norrländsk litterär tidskrift, (1): 8-11

Access to the published version may require subscription.

N.B. When citing this work, cite the original published paper.

Permanent link to this version:

<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:umu:diva-222390>

Pär Poromaa Isling är född 1980, uppvuxen i Gällivare och Haparanda. Han är minoritetsforskare på Umeå universitet och musiker i bl a *Väärt*. Den här texten utgår från hans släkts erfarenheter av att vara meänkieli-talare och skogsbönder i Tornedalen. Hans minoritetsbakgrund används för att belysa ett varande som handlar om efterverkningar av ett kolonialt förflutet, och om ett system som historiskt sett varit avsett att försvenska Tornedalningar. Debutalbumet *Maa vettää* med tillhörande textverk har release under hösten 2024.

Gränstrakterna vi kommer ifrån

På 80-talet bor jag med min familj i Haparanda. Min mamma/äiti Rita pratar meänkieli på kommunhuset och med grannar. Överallt hörs det. Det är en varm och ljus period i mitt liv.

Vårt hus på Rapsvägen 10 är mer än ett hem, vi är hemma i både kulturell och social mening. Efter några år flyttar vi till Gällivare då mina föräldrar får arbete där. Mest är det min rastlöse pappa som vill flytta, och motvilligt ger äiti med sig. På den tiden pratas det inte mycket om sådana som vi, i alla fall inte i Malmfälten.

Visst finns det språkaktivister som gör viktiga insatser under den här tiden, men i det vardagliga uppfattar varken jag eller min yngre bror oss som tornedalningar. Pappa brukar säga till oss att vi är kvartsfinnar, äiti å sin sida pratar aldrig med oss om våra finsk-ugriska rötter. Vi är bara två snorungar, varken mer eller mindre. Däremot är vi medvetna om att äiti kan ett annat språk och att hon använder det då hon pratar med sina systrar på telefon eller när vi är i hennes hemby Lautakoski och hälsar på mummu Aune och muffa Ville.

När vi flyttar norrut, från kusten och lämnar Tornedalen, tar basen för min kulturella identitet stryk, för man vill inte sticka ut i det svenska brukssamhället. Det är farligt och kan sluta våldsamt. Och det är där i Gällivare under 90-talet, i sena tonåren, som en känsla av identitetslöshet sätter sig. Jag kan inte skaka av mig känslan av att något saknas i mig, att vi bor på fel plats och att vi aldrig borde ha lämnat den gränstrakt där vi en gång bodde.

Flytten till Malmfälten är både en fysisk förflyttning av kroppar och bohag men också en förflyttning till ett annat värdesystem, en annan uppsättning av förgivettaganden.

Norrbottnen framställs ofta som en relativt homogen plats, det finns ett narrativ som signalerar att här finns inga distinktioner utan bara trygga norrlänningar som bär omkring på en odefinierbar genuinitet. Men för många av oss tornedalningar blir rörelsen från vårt hem längs de frodiga älvdalarna till de karga kalfjällen omtumlande, för snart blir vi tvungna att anpassa oss till den svenska gruvortens kultur.

Den dialekt, happismålet, jag bär på, tvättas snabbt bort. I Gällivare anses det svenska språket finare än meänkieli. Det som talas i offentligheten kallas för rikssvenska och kommuniceras som något fint och eftersträvansvärt. Under dessa år tappar jag bort delar av det kulturarv jag har med mig från gränlandet, det mest konkreta är närheten till vårt släktspråk meänkieli. Men med tiden försvinner också ett förhållningssätt som jag tror särskilt kännetecknar gränstrakter.

I Haparanda är rörelser mellan synliga och osynliga gränser inget ovanligt eftersom det historiskt sett varit en mötesplats för olika kulturer. Visst finns även här fördomar och skeva föreställningar om »den andra« men för de flesta är det självklart att vara öppensinnad mot sina medmänniskor. Den kulturen har rotat sig i människorna långt före svenska och ryska herrar ritade linjer i den jord som förenar människor.

I Gällivare har man kämpat länge med att lämna de förkoloniala och lokala kulturerna bakom sig. Istället försöker man göra det mindre synligt. Många namn som finns innan kolonisationen har pressats undan. Istället bär platserna uppsamlingsnamn som egentligen bara avslöjar att här finns metall i drivor: *Malmfältet*, tänk vad ett litet ord kan fyllas av makt. Och vilket våld som ligger bakom det.

Det finns många platser där herrefolkens pengahunger har fått namnge regioner och länder, exempelvis Guldkusten eller Elfenbenskusten har burit och bär namn vilka avslöjar de resurser som koloniserarna fyllde sina bankvalv med.

Att återskapa band till Meänkieli-kultur

Några år efter att jag går ut gymnasiet på Välkommas skolan i Malmberget börjar jag fundera på mitt kulturella ursprung. Det är ingen specifik händelse eller plötslig uppenbarelse som gör att jag tänker på de där rötterna. Det är tidsandan och känslan av förlust som börjar kräva saker av en. Jag vill helt enkelt lära mig mer om vår kultur och vårt språk.

En del i detta sökande, denna process jag fortfarande är upptagen av, börjar med lätttexter. Enkla, trevande texter om att vara en ung person i Malmfältet. Och då, som nu, rör sig mina tankar mot min uppväxt i Tornedalen och min släkt där. Att skriva om mummu Aune kändes självklart då hon är en färggrann personlighet. Jag bor hos henne på somrarna som barn, vi pratar inte ett gemensamt språk men är sysselsatta av en dialog dagarna i ända.

Sittande vid köksfläkten, med cigarettens i mungipan, styr hon hushållet med järnhand. Ofta manar hon på muffa Isak där han ligger på soffan och vilar efter ett dagsverke. Mitt första försök att beskriva min tornedalska släkt gör jag till albumet *Sommarfågel* (2010) på låten *Vakkra*:

*Aune i Lautakoski, cigarettens i mun
Talande tystnad med finskan som grund
Vad hon visste kommer jag aldrig förstå
Landet hon kände var redan igår*

I de texter jag vanligtvis skriver till *Väärt* använder jag mig inte av meänkieli i någon större utsträckning, bara något ord eller fraser emellanåt. Några år senare när jag skriver texter till bandets tredje album *Det kommer ett skalv* (2014) har jag en idé om att låta vårt språk få ta plats. På öppningspåret läser David Väyrynen sin text *Gudlös predikan* på svenska och Torbjörn Ömalm repeterar i enlighet med laestadiansk tro – fraserna på meänkieli. I samband med utgivningen väcks en tanke om att våga använda meänkieli i mitt eget skrivande. Jag skriver *våga*, eftersom det inte är helt lätt att närma sig ett språk som jag visserligen har hört i hela mitt liv, men aldrig pratat och desto mindre skrivit på.

Uppmuntrad av musikern Axel Andersson börjar jag under våren 2015, under mitt tornedalska efternamn Poromaa, att skriva lätttexter på meänkieli. Den första av tio titlar på albumet *Maa vettä* ('Jorden drar') är *Sääskitrymma* ('Myggrumma') som handlar om en nåjd i äitis hemby:

SÄÄSKITRYMMA	MYGGTRUMMA
<i>Pyytää sääskiä ihola</i>	<i>Fånga myggen med skinnen</i>
<i>Mettät trymassa kaukaa pois</i>	<i>skogen i trumman ekar ut</i>
<i>laulaa vyöt, veret vain kerähtää</i>	<i>sjung natten, blodet bara samlas</i>
<i>Jaako kulkee methään</i>	<i>Jaako går genom skogen</i>
<i>Jaako kulkee</i>	<i>Jaako går genom skog</i>
<i>Jaako kulkee methään</i>	<i>Jaako går genom skogen</i>
<i>Jaako vain kulkee</i>	<i>Jaako bara går</i>
<i>Svermaa minun pääätä</i>	<i>Svärma runt mitt huvud</i>
<i>puottaa traasuksen kruunulla</i>	<i>landa på sliten krona</i>
<i>kiertää suuruksen tunturin alle</i>	<i>dölj storheten under fjäll</i>
<i>noita ei tartte valo</i>	<i>trollkarlen behöver inget ljus</i>
<i>nää mailmaa ilman rakhautta</i>	<i>se världen bortom kärlek</i>
<i>ei koskhaan uudestaan</i>	<i>aldrig aldrig mer</i>

Att sjunga på meänkieli är svårt. En svårighet är att få till uttalet på ett tillfredsställande sätt, men det mest utmanande är de inre tvivel som sätts igång då jag ska använda språket. Känslan av att vara en posör är omedelbar och kraftfull. Jag blir också medveten om utmaningarna med att skriva på språket, även för äiti vars modersmål är meänkieli. När jag ber henne översätta texter till *Maa vettä* återkommer hon till hur svårt det är. Antingen hittar hon inte rätt ord eller så kommer hon inte ihåg stavningen. Det blir uppenbart att hon har liten eller ingen erfarenhet av att skriva på meänkieli.

Jag borde givetvis förstått det här då jag som minoritetsforskare vid Umeå universitet intervjuar många meänkieli-talare som berättar om svårigheterna att skriva på ett språk som traditionellt är av muntlig sort. I likhet med många andra tornedalningar är det först då äiti börjar skolan i sjuårsåldern som hon möter ett skriftspråk genom svenskundervisningen, innan dess sköts all kommunikation muntligt och enbart på meänkieli.

För mig är det fortfarande ett öppet sår att inte ha tillgång till det språk min släkt pratat i århundraden. Samtidigt kan man ju ställa sig frågan varför det är så viktigt att kunna och bevara ett minoritetsspråk som meänkieli, för i ärlighetens namn är det ganska få idag som behärskar det och ännu färre som är intresserade av att prata det. Det finns inga enkla svar, men min upplevelse är att språket utgör en bro mellan generationer. På ett basalt vis är det en gemenskap som människor med minoritetsbakgrund delar.

Känslornas språk

När jag intervjuar en kvinna beskriver hon att meänkieli nästan aldrig används i offentliga sammanhang utan huvudsakligen då hennes innersta känslor uttrycks. Upplevelsen av att språket öppnar upp för emotioner som inte är möjliga att uttrycka på svenska har jag hört från flera informanter och av mina närmaste släktingar. Vissa uttryck på meänkieli går inte att översätta till svenska, i översättningen mellan språken försvinner innebörden av det sagda.

Som *ummikko* saknar jag en sådan relation, där språket både är ett sätt att tala men också rymmer en världsåskådning som har med dess ursprung i jordbruk att göra.

Jag tror att de flesta som har en liknande bakgrund känner igen sig i detta, att de äldre ofta växlar över till meänkieli när de blir uppjagade eller när något är

särskilt svårt i livet. Och är det inte så att när du eller din förälder är riktigt förbannade så kommer svordomarna på meänkieli automatiskt?

Resutaneli! – Slarver!

Helvettin kläppit! – Jävla ungar!

Voi kauhea! – Vad hemskt!

Flera av mina vänner har arbetat hårt för att återta sina föräldrars språk genom att läsa meänkieli på folkhögskola eller universitet. Själv tycker jag att det är svårt att använda språket. Det har inte riktigt satt sig i min kropp. Samtidigt tycker jag att man kan leva sin kultur även fast man inte har språket.

Över hela jorden finns minoritetspersoner som inte pratar sina äldre släktingars språk. I en artikel av språkvetaren Sheilah Nicholas (2009) pratar hon med ungdomar från ursprungsbefolkningen Hopi om hur de lever sitt minoritetskap. Ungdomarna kan inte prata sitt arvsspråk hopi men de lever sin stamtillhörighet och uttrycker sin kulturella identitet genom traditioner, ritualer, hantverk och musik. Ett liknande förhållnings-sätt, oavsett om du är tornedaling, kvän eller lantalaiset, önskar jag. Det möjliggör för oss att manifesteras vår minoritetsbakgrund på olika sätt, och visar på mångfalden av uttryck inom vår kultur.

Dekoloniala fickor

Idag finns en maktkoncentration av välsituerade aktörer och grupper i södra Sveriges största städer som styr vad som anses viktigt eller av värde i det här landet. De röster som finns här uppe är tysta eller svåra att få tillgång till, eftersom bruset tenderar att avta ju längre bort man befinner sig från de hierarkier som kontinuerligt ger företräde åt majoritetssamhällets eliter. Därför har jag behövt intala mig själv att de erfarenheter jag bär på är av vikt, de räknas och är värda att berättas. Jag har behövt läsa om och sätta mig in i andra människors tankar om vad det betyder att ha en minoritetsbakgrund.

När jag som forskare gör intervjuer med unga och äldre tornedalningar är det tydligt hur kunskaper relaterade till den lokala meänkielikulturen anses mindre värda. I klassrummen eller i skolans aula väljer lärare oftast att inte använda meänkieli med varandra. Fika-rummet är dock en fredad plats, här finns en sorts ficka där skolpersonalen lägger undan sin svenska tjänstemannaroll och låter sin minoritetsbakgrund framträda

och med det kommer språket. Här surras det friskt, man pratar meänkieli obehindrat med varandra, skämtar och berättar historier över en kahvi. Dessa dekoloniala fickor (Poromaa Isling, 2020a; Poromaa Isling & Keisu, 2021) finns i flera sammanhang där meänkielitalande samlas. De existerar parallellt bredvid den svenska offentligheten. Exempelvis använder ungdomar idag sociala medier som en dekolonial ficka för att lära sig tillsammans om meänkieli och utbyta erfarenheter som följer av en minoritetsbakgrund (Ackermann-Boström, 2021). Det är en rikedom att det idag finns en acceptans för olika uttryck av minoritetsskap.

Också albumet *Maa vettää* som nämndes tidigare ska förstås som en sorts materialiserad dekolonial ficka. Fickan utgör en plats där jag använder meänkieli i textform. Här tillåter jag mig skriva som min släkt pratar.

Verklig förändring framför välvilja

Idag i Tornedalens samhällen och byar har svenskan fått sällskap av de ursprungliga ortsnamnen på meänkieli. Man ser dem på kommunhusens entréskyltar och på vägmärken. Att språk synliggörs har betydelse, för det signalerar att språken och de människor som talar dem har ett värde och att här finns andra kulturer som inte är helsvenska. Men trots dessa framsteg har svenska språket fortfarande en hegemonisk ställning i offentligheten (Poromaa Isling, 2020b), vilket är särskilt påtagligt i institutioner som skolan, rättsväsendet eller länsstyrelser. Så på något plan handlar framlyftande av ortsnamn på meänkieli mer om välvilja än rättvisa. Ett synliggörande av namn är förvisso en viktig samhällsig signal, men är fortfarande bara en symbolhandling. För att en större strukturomvandling ska genomföras där människor kan leva sitt minoritetsskap i vardagen krävs att de nordliga minoritetsspråken görs jämlika med svenskan i vardagen, och dit är det en lång väg kvar att vandra.

REFERENSER

Ackermann-Boström, C. (2021). »Språket fick jag inte med mig som liten«. Unga meänkielibrukares samtal om språkbevarande på sociala medier. *Tidskrift för genusvetenskap*, 42(4), 32-50.

Poromaa Isling, P., & Keisu, B-I. (2021). Tornedalingar om minoritetsskap: Ras och platsens betydelse för dekoloniala motståndspraktiker i majoritetssamhället. *Tidskrift för genusvetenskap*, 42:4, 52-73.

Poromaa Isling, P. (2020a). Tornedalian Teachers' and Principals' in the Swedish Education System: Exploring Decolonial Pockets in the Aftermaths of 'Swedification'. *Nordic Journal of Comparative and International Education*, 4:1,84-101.

Poromaa Isling, P. (2020b). Young Tornedalian in education: the challenges of being national minority pupils in the Swedish school system. *Education in the North*, 27:1, 92-109.

Nicholas, S. E. (2009). »I live Hopi, I just don't speak it«—The critical intersection of language, culture, and identity in the lives of contemporary Hopi youth. *Journal of Language, Identity, and Education*, 8(5), 321-334.